

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

*Bitiruv
malakaviy
ishi*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

INGLIZ TILI FAKULTETI

INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASI VA AMALIYOTI
KAFEDRASI

RUHIDDINOVA MOHICHEHRAXON NURIDDIN QIZI
(4 o'zb 13-guruh)

5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) ta'lim
Yo'nalishi bo'yicha bakalavr darajasini olish uchun

**ZAMONAVIY INGLIZ TILIDA SO'Z BIRIKMASI
KOMPONENTLARI ORASIDAGI SINTAKTIK
MUNOSABATLAR**

mavzusidagi
BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: Nabiyeva M.I

Ilmiy maslahatchi: f.f.n. Shomurodova Sh.J

Mazkur bitiruv malakaviy ishi
"Ingliz tili o'qitish metodikasi va amaliyoti
" kafedrasida muhokama qilindi
va himoyaga tavsiya etildi.
Bayonnoma № 16 2017 yil "19" may

Kafedra mudiri: Shomurodova Sh.J.

Samarqand-2017

Mundarija

Kirish	3
I-bob Sintaksis va sintaktik aloqalar	8
1.1 Sintaksisning til sistemasidagi o'рни.	8
1.2 Gap va uning strukturasi	12
1.3 Gaplarning strukturasi ko'ra tasniflanishi.....	15
Birinchi bob bo'yicha xulosa	27
II-bob So'z birikmasi komponentlari orasidagi sintaktik munosabatlar. ...	29
2.1 An'anaviy grammatikada sintaktik aloqalar muammosi.	29
2.2 An'anaviy grammatikada gap bo'laklari.....	34
2.3 Sintaktik aloqalarni ifodalovchi vositalar.	43
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa	51
Xulosa	52
Adabiyotlar ro'yxati	54

Kirish

Hammamizga ma'lumki O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti yosh avlodni barkamol o'qimishli bo'lishi uchun ko'pgina qulayliklar yaratmoqda.

Zero birinchi prezidentimiz ta'kidlaganidek "Bilimdon professional jihatdan savodli xamda g'ayratli shijoatli shaxslarni, o'z mamlakatining chinakkam vatanparvarlarini tarbiyalay oladigan, ularni buyuk milliy madaniyatning ulkan namunaviy merosi bilan boyita oladigan, jahon fani va madaniyati durdonalaridan bahramand eta oladigan mamlakatgina, millatgina buyuk kelajakka erishishi mumkinligini yoddan chiqarmaslik lozim" [1,176].

Barkamol va yangi avlod tarbiyalashning mamlakat strategiyasida o'z ifodasini topgan Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi xuddi shu ijtimoiy tafakkur vaziyatida shakllanadi; ". . . yuksak umumiy va kasb hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faolikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish maxoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir" [2,260].

O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsiyasi umumdavlat ahamiyatiga molik bu muhim muammolarning hayotga tadbiiq etilishiga bog'liqdir. Mustaqillikka erishganimizdan keyin mamlakatimizda ta'lim sohasiga juda katta e'tibor berildi, xususan chet tillarini o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunini hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish doirasida chet tillarni o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni uyg'un kamol topgan, o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo'naltirilgan tizim yaratildi.

Ma'lumki grammatika tilning grammatik qurilishini o'rgatadigan fandir. Grammatik qurilish tilning asoslaridan biridir: har bir tilning negizi uning grammatik qurilishi bilan leksikasidir. Demak, grammatikaning teng huquqli, mustaqil qismlari bo'lgan morfologiya va sintaksis bir –biri bilan organic bog'liq. So'z birikmasining elementlari bir-biri bilan har xil bog'lanadi: birikma

sostavidagi elementlarning bog‘lanishi, sintaktik aloqa turli vositalar bilan ifodalanadi: ilg‘or texnika, texnika taraqqiyoti, texnikani egallash, yomg‘irning yog‘ishi, paxtani sug‘orish, paxtani mashina bilan terish va boshqalar. So‘zlar orasidagi aloqaning turli vositalar bilan ifodalanishi o‘sha so‘zlarning qaysi so‘z turkumiga kirishiga, ularning turli leksik-grammatik xususiyatlariga bog‘liq.

Sintaktik aloqa so‘z birikmasining komponentlarni orasida ham, gapdagi bo‘laklar orasida ham (masalan, ega+kesim), shuningdek, qo‘shma gapning qismlari - qo‘shma gap sostavidagi sodda gaplar orasida ham mavjud. Ushbu bitiruv malakaviy ish zamonaviy ingliz tilida so‘z birikmasi komponentlari orasidagi sintaktik munosabatlar haqidagi ma‘lumotlarni o‘z ichiga qamrab olgan.

Mavzuning dolzarbligi. Malumki, an‘anaviy grammatikada sintaktik aloqa sintaktik munosabat atamasi asosida talqin qilinadi. Sintaktik aloqa haqida gapirganda moslashuv, bitishuv va boshqaruvlar tushunilsa, sintaktik munosabatlar esa attributiv, obekt, hol munosabatlari asosida ifodalanadi. Ammo maskur sintaktik aloqalar asosan gap qurilishini sintaktik tahlil qilishda emas, balki birikmalar talqinida tahlil qilishda ko‘zga tashlanadi.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Sintaksis va sintaktik aloqalar ko‘pgina olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ular bu borada o‘z fikrlarini bildirishgan. Hozirgi zamon olimlaridan o‘zbek tili sintaksisi bo‘yicha bajarilgan N. Turniyazov ning ko‘pgina ishlarini ta‘kidlab o‘tishimiz mumkin. Ingliz tili sintaksisi bo‘yicha professor U.U. Usmonovning ishlarini aytib o‘tishni lozim topdim. U.U. Usmonov ning “Ingliz tili nazariy grammatikasi” o‘quv uslubiy qo‘llanmasida sintaksis va gap tahlili sintaktik aloqalar juda yaxshi yoritilgan [10, 58].

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Tilshunoslarning ta‘kidlashicha, gapni aniqlashda to‘rt usul mavjud: mantiqiy, psixologik, strukturual yoki grammatik va fonetik nuqtai nazar.

Ingliz tili grammatikasi uchun psixologik jihatdan gapni aniqlash tipik holat emas. Gapning mantiqiy aniqlanishi asosan, fikrning kengayishiga qarab

aniqlanadi. Struktural tilshunoslar esa gapni grammatik yoki fonetik mezonlar asosida aniqlash usullarini qayd qilishadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifasi sintaksisni chuqurroq ko'rib chiqish, gap bo'laklari va ularning gapdagi o'rni, ishlatilishi va ular orasidagi sintaktik aloqalarni misollar orqali ko'rib chiqish va sintaktik aloqalarni ifodalovchi vositalar nimalar ekanligini aniqlash.

Tadqiqot obyekti va predmeti sintaksis va gap komponentlari orasidagi sintaktik munosabatlar, sintaktik vositalar va gap tahlili, tadqiqot jarayonida sintaksisning ingliz va o'zbek tilida to'liq ko'rib chiqilishi, sintaktik aloqalar va vositalarning misollar orqali o'rganilishi va gaplar component va sintaksemalarga ajratib tahlil qilinishi, shuningdek ushbu bitiruv malakaviy ishda gap bo'laklarining gapdagi o'rni, kelish xolatlari, tushib qolish xolatlari ko'rib chiqiladi.

Sintaksisning asosi gap haqidagi ta'limotdir. Sintaksisda so'zlarni biriktirib gap qurish qoidalari, gapning strukturasi, funksiyasi, qo'llanishi, gaplarning o'zaro munosabati kabi masalalar muhokama qilinadi.

Tadqiqotning metodologik bazasi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonuni, O'zbekiston Respublikasi prezidenti I.A. Karimovning oliy ta'limni rivojlantirish borasidagi ko'rsatmalari hamda ingliz tili grammatikasi doirasida o'z tadqiqotlarini olib brogan tilshunos va tadqiqotchilar – L.P. Vinokurova, Blox.M, Bo'ronov J, Ivanova I.P, Burlakova V.V, Pochepsov, Smirnitskiy A. I, Ilish B.I, Usmonov U.U, Turniyazov N.Q. va boshqalarning fundamental tadqiqotlariga asoslanilgan.

Tadqiqotning nazariy asoslari. Malumki, an'anaviy grammatikada sintaktik aloqa sintaktik munosabat atamasi asosida talqin qilinadi. Sintaktik aloqa bahsida moslashuv, bitishuv, va boshqaruvlar tushunilsa, sintaktik munosabatlar esa attributiv, obekt, hol munosabatlar asosida ifodalanadi. Ammo maskur sintaktik aloqalar, yoki munosabatlar asosan, gap qurilishini sintaktik tahlil qilishda emas, balki, birikmalar talqinida ko'zga tashlanadi.

Tadqiqot metodlari. Bitiruv malakaviy ishni yoritishda transformatsiya, qiyosiy tipologik va substitutiv metodlardan foydalanilgan. Hozirgi zamon kichik sintaksis materiallarini tahlil qilishda disstrubutiv, bevosita ishtirokchilarga ajratish, transformatsiya, substitutsiya, komponent va sintaksemalarga ajratib tahlil qilish kabi metodlar mavjud. Tanlangan mavzuni lingivistik tahlil qilishda ushbu lingivistik metodlardan foydalanish ushbu bitiruv malakaviy ishda o'z aksini topgan.

Himoyaga olib chiqiladigan asosiy holatlar. Gap tahlilini bosh va ikkinchi darajali bo'laklarga ajratib tahlil qilishda ko'pgina o'z yechimini topmagan holatlar mavjud. Jumladan, hol masalasiga e'tibor qaratilganda, ko'pgina tilshunoslar holni to'ldiruvchidan farqlash masalasida ham turlicha fikrlarni bildirmoqdalar. Bundan tashqari sintaktik aloqa va sintaktik munosabat bir xilmi yoki ularning bir-biridan farqlash kerakmi degan masala ham o'rtaga tashlangan. Shundan kelib chiqqan holda ingliz va o'zbek tili sintaksisi va sintaktik munosabatlar solishtirilishi gap bo'laklarining gapdagi o'rni, sintaktik aloqalarni ifodalovchi vositalarni aniqlash va misollarda o'zaro solishtirish kabi xolatlar himoyaga olib chiqiladigan asosiy holatlardir.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati. Til sistemasining eng quyi darajasi fonologiya bo'lsa sintaksis uning eng yuqori darajasidir. Grammatikaning sintaksis qismida sintaktik birliklar sistemasi, ularni hosil qiluvchi komponentlar, bu komponentlarning o'zaro munosabati, ularning qanday vositalar orqali bog'lanishi o'rganiladi. Ushbu bitiruv malakaviy ishda ingliz va o'zbek tilida gaplar, ular o'rtasidagi sintaktik aloqalar va ularni ifodalovchi vositalarning qo'llanilishi ochib berishga harakat qilingan. Bitiruv malakaviy ish sintaksis va sintaktik aloqalar to'g'risidagi nazariy va amaliy malumotlarni qamrab olgan. Bitiruv malakaviy ish kelajakda ingliz va o'zbek tili sintaksisi va sintaktik munosabatlar mavzusida kurs ishi yozishda va or'ta ta'lim muassasalarida sintaksisni kengroq yoritib berishda qo'llanilishi mumkin.

Bitiruv malakaviy ishning asosiy strukturasi. Ushbu bitiruv malakaviy ishning asosiy strukturasi quyidagicha:

Birinchi ishning mundarija qismi berilgan bo'lib, unda bitiruv malakaviy ishning boblari va qismlari birma-bir berilgan. Rejaga binoan bitiruv malakaviy ish kirish qismi bilan boshlanadi. Keyin I-bob va uning qismlari yoritilgan. Birinchi bobda asosan sintaksis va gap turlari yoritilgan. Grammatikada sintaksisning o'rnini va bu boradagi olimlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek gaplarning struktura jihatidan va modalikka ko'ra turlari ko'rsatilib o'tilgan. Keyin birinchi bob bo'yicha hulosa berilgan. II-bobda ananaviy grammatikada sintaktik aloqalar muammosi va sintaktik aloqalarni ifodalovchi vositalar yoritilgan. Shuningdek ushbu bobda gapni component va sintaksemalarga ajratib tahlil qilish usullari ham yoritilgan. Ushbu bobda o'zbekcha va inglizcha gaplar tahlili ko'rsatilgan va o'zbek va ingliz tili ananaviy grammatikasida sintaktik aloqalar muammosi yoritilgan. Misollar ushbu bobni yaxshiroq tushunish uchun berilgan va tahlil qilingan. Ikkinchi bobga ham hulosa berilgan. Shundan so'ng umumiy hulosa va adabiyotlar ro'yhati berilgan. Adabiyotlar ro'yxatida tadqiqot jarayonida qo'llanilgan adabiyotlar ro'yxati va badiiy adabiyotlar ro'yxati berilgan.